

СИМВОЛІЗМ ФЛОРИ У МІФАХ ДАВНІХ ГРЕКІВ І РИМЛЯН

Лілія КУЛІКОВА, перший проректор Херсонської державної морської академії, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук, доктор педагогічних наук, професор

Світ первісної природи і людини – це світ найнезвичайніших дій, перевтілень, символів, знаків. Це світ виникнення міфів, перших релігійних уявлень, а може, і навпаки. Усе на землі щойно починало виникати, з'являтися, створюватися. Спілкуючись із природою, доквіллям, людина намагалася зрозуміти її і пояснити. Можливо, саме в такі миті первісна безмежна фантазія давала змогу вирішити навіть нерозв'язні проблеми. Таким чином у наш світ прийшли символи, знаки та перевтілення.

Стародавні міфи розповідають нам про дивовижні та незвичайні перевтілення. Стародавні греки вважали, що володіти мистецтвом перевтілення можуть тільки боги та герої. Справді, майже в усіх міфах олімпійські боги й богині миттєво перевтілюються на кого завгодно, але здебільшого – на тварин та рослин. Можливо, спілкування з живою природою, тваринним та рослинним світом і породило у людини думку про те, що цей світ найближчий до людини.

Зупинимось лише на деяких питаннях, частково пов'язаних із перевтіленнями та символами, їх роллю та значенням у житті стародавніх людей, а також їх зв'язком із рослинним світом.

Передусім, про символи. Символом може бути все: рух, слово, знак, предмет. Символ обов'язково має в собі якість значення та силу. Він сприяє концентрації віри, сили, впевненості у собі та дії. Символ може означати життя або смерть, а звідси й закликати жити чи вмерти. Символ також може рекомендувати прийняти чи змінити певний спосіб життя.

Світ утрачає свою красу й казковість. Може, саме тому в усі часи люди прикрашали квітами і рослинами себе, оселі, храми.

Важко оцінити виховне значення мистецтва флористики, особливо для дітей та молоді. У Японії аранжування квітів (ікебана) – обов'язковий загальноосвітній предмет у шкільній програмі. Японці стверджують, що у людини, яка займається аранжуванням квітів, формується «**квіткове серце**», і це безперечно: **квіти цілюще впливають на психіку людини**. Ікебана стала унікальним явищем у світовій культурі людства. Її вік – понад 1500 років. Це символ краси та одухотвореної природи. У стародавні часи вона виконувала важливі соціальні функції в суспільстві: була посередником у стосунках між богами і людьми,

її урочисто підносили гостям, спеціально запрошували милуватися нею. Заходячи у дім, японець уклонявся ікебані, а через неї – Природі, господарю, його смаку та майстерності. Інші народи також залишили у своєму історичному минулому також велику кількість легенд, міфів про квіти, рослини, дерева, трави, їх вплив на життя людей.

Стародавнім грецьким міфам уже понад дві тисячі років. Учені-міфологи виокремлюють серед них цілий ряд основних тем і сюжетів. Однак тема флори сучасними дослідниками, зокрема педагогами, не розроблялася. Тому ми зробили спробу показати цю тему загалом; пояснити, розповісти і скласти своєрідний «букет» з більшості стародавніх грецьких міфів та легенд про квіти, трави, дерева, фрукти, овочі, розкрити їх символічність, показати зв'язок, залежність та взаємозв'язок зі справжніми історичними подіями, фактами, їх органічну єдність з аналогічними легендами інших народів та історичними явищами.

Так, наприклад, **братки** (рос. – **анютины глазки**) стародавні греки пов'язували з відомим міфом про красуню Іо, яку Зевс перетворив на корову. Ці квіти Зевс спеціально виростив як смачну їжу для бідлошної Іо, щоб хоч якось полегшити її гірку долю. Можливо, тому ці квіти у Греції називали квітами Зевса. Ще їх називають фіалками. Фіалка – це символ оновлення природи. У легенді про фіалку йдеться про те, що батьки не дозволили юнаку одружитися з бідною дівчиною, тоді закохані перевтілились на квітку, щоб уже ніхто і ніколи їх не розлучив. Синій колір уособлює юнака, а жовтий – дівчину. Греки вважали цю квітку символом журби і водночас символом весни, лагідності, скромності. Луки Стародавнього Риму були вкриті фіалками. Римляни вважали їх цілющими. У Німеччині у першу неділю травня святкують день фіалок.

Флокс. У перекладі з грецької – «полум'я». Полум'яні смолоскипи були в руках моряків і Одиссея, яким довелося зійти у підземне царство Аїда. За ними таємно йшов бог кохання Ерос. Коли моряки на чолі з Одиссеєм вийшли з підземелля й кинули смолоскипи на землю, ті проросли й перетворились у квітку – флокс. Ерос відтоді ніколи не розлучався зі смолоскипом. Та якось він задрімав, а в цей час німфа викрала смолоскип і загасила його в найближчому джерелі. Але

коли вона опустила смолоскип у воду, джерело засяяло й закипіло і відтоді вода стала цілющою.

Півонія. Учені вважають, що наукова назва півонії сягає коріннями до еллінського бога Пеана. Ще в до гомерівські часи Пеана шанували як усемогутнього борця зі злом. На його честь співали гімни пеани. За іншою версією, півонія отримала свою назву на честь місцевості Півонії у Греції, де колись вона росла у дикому вигляді. Згідно з третьою версією, назву квітка дістала на честь молодого лікаря Пеона, який самого Плутона – бога підземного царства – вилікував від ран, що йому завдав Геракл. Коли про це дізнався його вчитель Асклепій, він позаздрив Пеону і замислив його отруїти. Та Плутон перевтілював юнака у квітку. Інша цікава легенда розповідає, як богиня Флора, збираючись у подорож, збирала всі квіти й запропонувала їм обрати її заступника. Усі обрали троянду. Півонія надималася, щоб виглядати якнайкрасивіше, вимагала, щоб обрали тільки її, але Флора розсердилась і вирішила, що ця самокохана квітка має залишитися такою товстою.

Бузок. Молодий Пан – бог лісів та луків – якось зустрів красуню німфу Сірінгу – провісницю ранкової зорі, і так замилювався її чарівною красою, що забув про свої втіхи. Вирішив Пан заговорити з Сірінгою, але вона перелякалась і побігла. Пан побіг за нею слідом, хотів її заспокоїти, та німфа раптово перетворилася на кущ квітів. Так ім'я Сірінга стало латинською назвою бузку. Бузок, як квітка, з'явився одного разу навесні, коли богиня квітів і весни Флора пішла пробуджувати Сонце – Геліос, щоб скоріше почути ранковий спів птахів, помилуватися зеленню трав і прикрасити землю квітами. Вона змішувала золоті сонячні промені з різнокольоровими барвами веселки і щедро розкидала по землі. А коли в неї залишилися тільки біла та лілова барви, вона тими залишками пофарбувала кущі.

Незабудка. Коли Флора спустилася на землю і почала дарувати квітам імена, забула про невеличку невиразну квіточку. Та благала її дати ім'я. І маленькій блакитній квіточці Флора дала ім'я – разом з ім'ям вона подарувала квіточці чудову силу – здатність повертати пам'ять тим людям, які забувають своїх близьких чи свою батьківщину. Так, незабудка стала символом вірності й відданості. У Німеччині, наприклад, у день незабудки школярі вчилися неповний день для того, щоб сходити до лісу, поспівати пісень, погратись і повернутися додому з букетами незабудок.

Багато квітів стародавні греки просто подарували своїм олімпійським богиням. Наприклад,

конвалію греки вважали краплинами духмяного поту богині полювання Діани (Артеміди), які потрапили на траву, коли та втікала від закоханого в неї Фавна. Конвалію вважали символом кохання. **Крокус** (шафран) належав богині ранкової зорі Аврорі й символізував щастя.

Боги полюбляли прикрашати себе квітами, цілющими травами і рослинами. Статуї Зевса оздоблювали гілками дуба (символ сили). Посейдона прикрашали гілками сосни, богиню любові й краси Афродіту – гілками мирту (символ любові і шлюбу), а також трояндами й лілеями. Анакреон писав, що **троянда** на Землі виникла з білосніжної морської піни, яка спадала з тіла Афродіти, коли богиня, освітлена промінням ранкової зорі, виходила з моря. За іншою версією, на бенкеті богів Ерот своїм крилом випадково зачепив посудину з нектаром. Краплі, які впали на землю, перевтілювались у білі троянди, а червоні троянди виникли тоді, коли Афродіта, проходячи повз них, укололася об їх гострі колочки.

Айстра, згідно з міфом, зійшла на землю з небес. У давнину люди помітили, що зірки випромінюють блакитне, рожеве та біле світло, порівнювали їх із квітами. Квіти, які були схожі на зірки греки, називали айстрами. Є повір'я, що якщо вночі стати серед айстр й прислухатися, то можна почути, як айстри спілкуються зі своїми сестрами-зірками. Коли біля Сімферополя розкрили царську гробницю двохтисячолітньої давнини, то серед різних гірлянд і листя аканта, лавра і шишок сосни побачили айстри. Греки вважали, що айстру можна використати як амулет.

З давніх-давен квітам люди почали давати свої імена в пам'ять про близьких, про якісь яскраві вчинки та події з їхнього життя і навпаки – назвами квітів, трав і дерев стали йменувати людей. Саме на спомин про свого улюбленця **Гіацинта**, який випадково загинув під час спортивної гри, бог Аполлон перевтілював краплини його крові в чудові пахучі квіти. Гіацинт був сином спартанського царя, і на його честь у Спарті почали проводити триденні спортивні свята – гіацинтії.

З-поміж багатьох міфів, викладених Овідієм у «Метаморфозах», привертають увагу міфи про Кипариса і Нарциса. **Кипарис** – син Телефа і друг Аполлона – над усе любив велетенського красеня-оленя, за яким доглядав. Якимось під час полювання Кипарис сплутав його з диким оленем і вбив. Коли він зрозумів, що заподіяв, то попросив Аполлона, щоб той дозволив йому вічно сумувати за своїм улюбленцем. Тоді Аполлон пере-

творив його на струнке дерево, яке відтоді греки почали висаджувати на цвинтарях.

Безсмертник піщаний стародавні греки та римляни вплітали у вінки. Грецька його назва дуже романтична, бо поєднує «геліос» – сонце і «хризос» – золото (від золотистого кольору квітів).

Нарцис був обов'язковим атрибутом поховальних обрядів, тобто вважався квіткою смерті. Лише у Спарті він не був таким символом, а його зображення було улюбленим орнаментом. За словами Павсанія, джерело, у якому втопився красивий юнак Нарцис, знаходилося на схилі гори Гелікон, поблизу міста Феспії. Ім'я Нарцис увійшло в наукову термінологію як ознака патологічної самозакоханості – «нарцисизму». Цей надзвичайно красивий юнак був від народження самозакоханим зарозумілим. Коли він відхилив кохання німфи Ехо і та з горя висохла так, що від неї залишився лише голос, її подруги звернулися до Афродіти з проханням покарати Нарциса. Ця кара була страшною – він закохався у своє відображення, коли дивився у воду джерела. У міфах існувало дві версії його загибелі. Згідно з першою він замилювався сам собою, дуже низько нахилився над джерелом, упав у нього і втопився. За іншою – він зачах від кохання до свого відображення. Німфи хотіли його поховати, але на місці тіла знайшли квітку з білосніжними пелюстками. Цей міф став відомим завдяки Овідію.

Здавна люди звертали увагу не тільки на квіти, а й на трави. У міфах вони користувалися такою самою повагою. Якщо квітка здебільшого була прикрасою життя, то трави завдяки своїм цілющим властивостям рятували і продовжували життя людей. Вони посіли теж поважне місце в міфах і легендах. Наприклад, у міфі про Троянську війну поранених воєнків лікували травами. У міфі згадується **дев'ясил**, який має дев'ять лікувальних сил, він виріс на місці, куди впали сльози Олени Прекрасної (звідки й назва «хеленіум») під час її викрадення. Ще згадується **деревій** звичайний, у цілющу силу якого вірив Ахілл (він так і називається – «ахіллеос»).

Квітка **ротуки** (антиринум) зовнішньо нагадує пащу лева. Богиня Флора навмисно створила цю квітку, для того щоб увічнити перемогу Ге-

ракла над Немейським левом. А коли Геракл повертався з підземного царства Аїда, то сплїв собі вінок з гілок тополі, або осики, яку Аїд посадив на Єлісейських полях на згадку про свою кохану німфу Левку. А коли Геракл тягнув з прірви пса Кербера, його слізна текла на зелені полів і від неї виникла отруйна рослина **аконіт**, яку ще називають гекатиною, бо першою її використала богиня чаклунства і чародійства Геката.

Окрім аконіту, Геракл відкрив ще кілька лікувальних рослин: **геракліон**, або «дисий бриган», що лікує всі хвороби; **сидерійський геракліон** – ця рослина дуже добре загоює поранення; **белену**, яка викликає запаморочення. **Німфейський гераклеон** був названий на честь німфи, покинутої Гераклом, яка вмерла від ревматоїдів. Кентавр Хірон знайшов цілющу траву **золототисячник**, яку вперше випробував на своєму смертельному пораненні. Ця трава має й назву «**центуриум**» – на честь кентавра.

Квітка «**волошка синя**» теж причетна до кентавра Хірона, її грецька назва «**кентауріс**». Сік волошки також використовували як ранозагоювальний засіб. Поганці греки і слов'яни з **тим'яну** (чебреця) робили жертвоприношення («тіо» – по-грецьки і є, власне, «створити жертвоприношення»). Давні люди вважали, що ця трава має велику магічну силу і надає людині сили й мужності. Зазвичай чебрець видали у вогонь під час жертвоприношень, і навкруг поширювався пахучий дим – фіміам. Це ставало ознакою прийняття жертвоприношення богами.

У греків, римлян і слов'ян найголовнішим серед дерев вважався **дуб**. Він був символом Аполлона, Зевса-Юпітера і Перуна.

Персонажі рослинного світу природи – квіти, трави, дерева, кущі – у старовинних міфах живуть таким самим складним, яскравим життям, як і люди, боги, герої. Здається, стародавня людина кілька тисяч років тому зрозуміла одну з найважливіших істин природи – природу треба вчитися любити, відчувати, слухати, бачити, розуміти і ні в якому разі її не треба підкорювати, перебудовувати, змінювати. Ці міфи – застереження всім наступним поколінням.

